

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЇ «РОБОЧА СИЛА»

МЕЛЬНИК О. В.

аспірант

Київ

Вступ. В умовах кризи підвищується необхідність проведення дослідження робочої сили, що пов'язано із зростанням ролі знань у економічній діяльності держави та розвитку суспільства в загалі, інтелектуалізацією праці на виробництві, необхідністю впровадження інноваційних технологій. Розкриття сутності та характеру категорії «робоча сила», всебічна оцінка еволюції поглядів щодо неї в рамках напрямків економічної думки стає ключовим моментом для її цілісного розуміння. Це відповідно стосується й сучасних поглядів на роль та місце робочої сили в системі економічних відносин. Більшість економістів сходяться в думці, що робоча сила – це ініціатив-

ний індивід творчої праці, знання якого дають змогу приймати рішення про місце і доцільність прикладання своїх здібностей [2, 6, 8, 9]. Однак, криза, що спіткала усі сфери соціально – економічної діяльності держави дала привид для розширення розуміння сутності робочої сили. Отже, її потрібно розглядати у взаємозв'язку із технологічним та соціальним розвитком суспільства: чим складнішою стає соціально-економічна формація, тим більше вимог ставлять до працівника, як носія робочої сили і відповідно актуальним є питання розуміння змісту цієї категорії.

Постановка проблеми. Теоретичні та методичні проблем пов'язані з функціонування ринку праці та вартістю робочої сили в кризових умовах багаторазово досліджені у вітчизняній і зарубіжній економічній літературі, зокрема, в працях таких авторів, як Д. Богиня, Л. Беззубко, А. Дегтяр, Ю. Краснов, Б. Кравченко,

Л. Костровець, А. Ліпенцев, В. Мандибур, В. Мартиненко, О. Мельников, А. Мерзляк, О. Мордвінов, Н. Нижник, В. Огаренко, Е. Лібанова, Л. Лісогор, С. Серьогін, В. Токарева, А. Чемерис, П. Шевчук, І. Шумляева, Д. Рікардо, В. Савченко, Ж. Сей, А. Сміт, Л. Харріс, А. Філіпс, Ф. Хайек та інші.

Метою статті є узагальнення та систематизація існуючих підходів до визначення категорії «робоча сила».

Результати. Початок вивчення здібностей людини до праці в певній мірі було покладено в працях видатних представників класичної школи англійської політичної економії: Д. Рікардо, А. Сміт, Дж. Міль, Дж. Р. Мак-Куллох, Н. У. Сениор. У своїх роботах вони розглядали окремі аспекти фізичних і духовних сил працівника, розкриваючи загальні питання їх формування та розвитку. Категорію робоча сила вперше застосував Д. Рікардо для визначення не утворюючих здібностей людини, а саме найманих працівників. З того часу, робочою силою зарубіжні економісти називають економічно активне населення, тобто тих, хто «може і бажає працювати».

А. Сміт писав, що «...збільшення продуктивності корисної праці залежить, перш за все, від підвищення спритності і уміння робітника, а потім вже від покращення машин та інструментів, за допомогою яких він працює» [7]. Він високо цінував освіту і розглядав її як фактор зростання багатства країни. Д. Рікардо підтримував цю думку, пояснюючи відставання країн в економічному розвитку «недостатністю освіти у всіх прошарках народу». Він ототожнював відтворення робочої сили з відтворенням населення і відзначав важливість якості робочої сили для ефективності виробництв [3].

Дж. Р. Мак-Куллох, Н. У. Сениор вважали людей капіталом, частиною національного багатства, хоча останній двояко трактував зміст цього поняття. Так, капіталом він вважав майстерність і набуті здібності, а не саму людину, а іноді, суперечивши своїм поглядам, і самих людей трактував як капітал з витратами на існування, що вкладаються в людину з метою отримання вигоди в майбутньому [3].

Найбільш ґрунтовний для того часу науковий підхід до вивчення проблем робочої сили був запропонований К. Марксом у «Капіталі». Він детально досліджував здатності людини до праці, виділивши в їх складі окремі структурні елементи. Крім того, їм було проведено аналіз робочої сили як економічної категорії з розглядом та розкриттям властивих їй матеріально-речових і громадських (соціально-економічних) властивостей. Також він ширше трактував категорію «робоча сила» та розглядав її як «сукупність фізичних і духовних здібностей, якими володіє людина і які використовуються нею при виробництві будь-якої споживчої вартості». Розвиток фізичних, розумових, творчих, творчих сил людини К. Маркс називав «дійсним багатством», «головною продуктивною силою суспільства», підкреслюючи, що творчі якості людини можуть бути створені тільки в процесі і в результаті специфічного виробництва і вимагають витрат, а саму людину як основний капітал [5].

Р. Барр одночасно використовує терміни «робоча сила» і «трудова послуга», вказуючи, що «...робоча сила пропонується наймачам, що пред'являє попит на неї і винагороджує її у формі заробітної плати», і тут же говорить про те, що «трудова послуга можуть приносити безпосередню користь тим, хто пред'являє на них попит» [1].

Особливої уваги заслуговує, і вивчення питань формування здібностей людини до праці у представників неокласичного напрямку розвитку економічної думки – А. Маршалла, А. Пігу, Дж. Пери, Р. Холл, а також у працях сучасних західних учених, у тому числі прихильників «теорії людського капіталу»: Г. Беккер, Т. Шульц, Л. Туроу та ін. Т. Шульц один із перших ввів поняття людського капіталу як продуктивного чинника і відобразив роль людського капіталу як головної рушійної сили індустріальної і постіндустріальної економік. Г. Беккер першим розглядав поняття людського капіталу на мікрорівні, під яким він розумів сукупність навиків, знань і умінь людини. Як інвестиції в них, Беккер врахував в основному витрати на освіту і навчання [2, 3].

Російські економісти до недавнього часу вели жваву суперечку про економічну форму робочої сили. Прихильниками нетоварної форми робочої сили виступали І. Ягодкіна, Б. Рубін, А. Котляр [9].

Такі вчені як І. Т. Корогодін, М. Я. Сонін, Т. В. Рябушкін, А. З. Дадашев, Н. Яковчук, В. К. Ломакіна, А. Е. Котляр розглядають питання якості робочої сили та намагаються оцінити виробничі можливості людини [2, 4, 9].

В кінці 20-х років ХХ століття дослідження робочої сили займалися такі вчені, як В. М. Іоффе і Г. Струмлін. В. М. Іоффе зазначав, що безпосереднє вимірювання праці робітників і кваліфікації поки не доступні. Тому в науці і на практиці, вимушено тимчасово замінюється оцінкою за допомогою тестів та стандартів [6].

На думку учених Я. Певзнера та С. Брагінського (яка відображає теорію загальної рівноваги, розроблену переважно А. Маршаллом та Л. Вальрасом), за умов рівноваги попиту та пропозиції вартість послуг усіх факторів (у тому числі робочої сили) відповідає їх граничній продуктивності, тобто внеску у виробництво продукту (вартості). Саме ця вартість і виплачується робітникові — продавцю послуг праці. Конкретніше ця величина визначається не тим, як оцінює підприємець потреби робітника для підтримання його життє- і працездатності, а результатами праці, тобто плідністю праці кожного власника робочої сили зокрема. Позитивним у такому підході є спроба оцінити вартість товару з погляду не лише суспільних витрат виробництва, а й корисності, його корисного ефекту. На жаль, цей конструктивний підхід вони не цілком застосовують, розглядаючи вартість робочої сили (або послуг робочої сили, послуг праці, на їхню думку). Так, ці вчені підходять до розв'язання цього питання лише з погляду корисного ефекту праці, нехтуючи при цьому суспільне необхідними витратами виробництва на відтворення робочої сили. Вони здебільшого розв'язують проблему з точки зору капіталіста, ігноруючи при цьому інтереси найманого робітника, якому потрібні засоби для відтворення власних життє- і працездатності та життєздатності членів його сім'ї [4, 6].

В економічній енциклопедії під «робочою силою» розуміють сукупність фізичних і духовних здібностей людини, що використовується нею в процесі виробництва матеріальних благ, здатність до праці; головний елемент виробництва. Особливість робочої сили полягає в тому, що вона здатна створювати і створює більшу вартість, ніж витрати для її відтворення у формі оплати праці з урахуванням її кількості та якості [8].

Робоча сила – загальне число осіб у працездатному віці, які працюють або безробітних, виключаючи недієздатних [6, 8].

Робоча сила – в статистиці індустріально розвинутих країн – сукупність осіб не молодше 16 років, які працюють, а також зареєстрованих безробітних. Розрізняють: загальну робочу силу, що включає осіб, які перебувають на військовій службі; цивільну робочу силу, за вирахуванням осіб, що перебувають на дійсній військовій службі [6, 8].

Робоча сила — сукупність фізичних і духовних властивостей людини; які вона застосовує в процесі виробництва споживчих вартостей [2].

Робоча сила — основний елемент продуктивних сил у будь-якому суспільстві, але товаром вона стає лише в умовах капіталізму. Це зумовлено тим, що робітник позбавлений власності на засоби виробництва і засоби існування, але сам він особисто вільний, тобто є власником своєї робочої сили і може розпоряджатися нею [6].

Отже, як і будь-який інший товар, робоча сила має дві сторони: споживчу вартість і вартість, але робоча сила – товар специфічний. Якщо розглядати робочу силу з погляду споживчої вартості то специфіка цього товару виявляється в тому, що у процесі його споживання він не зникає, а створює нову вартість, більшу від вартості самого товару робоча сила. Отже, в основу визначення споживчої вартості товару покладено абстрактну працю (певну її кількість). Конкретна праця не є для роботодавця специфічною вартістю, оскільки вона не впливає на процес самозростання вартості. Тому специфічність вартості товару робоча сила полягає у здатності до такої кількості абстрактної праці, яка перевищує необхідні витрати праці на відтворення самої робочої сили.

Якщо робочу силу розглядати з погляду вартості, то зрозуміло, що, як і будь-який інший товар, вона потребує суспільне необхідних витрат на своє відтворення в певних суспільних умовах. Мінімальна межа цих витрат – вартість життєвих засобів, що фізично необхідні робітникам. Водночас для відтворення робочої сили потрібно більше витрат, ніж для створення фізично необхідних робітникам життєвих засобів. По-перше, робітник не вічний, і відповідно відтворення робочої сили повинно містити витрати на утримання його сім'ї. По-друге, для виконання складнішої роботи необхідний певний рівень освіти і кваліфікації робітника, що вимагає додаткових витрат на робочу силу. По-третє, на відміну від звичайних товарів, робоча сила (та її носій — людина) історично розвивається, на величину її вартості впливає соціально-історичний елемент. Останній відображає розвиток робітничого класу, його матеріальних і духо-

вних потреб внаслідок прогресу інших елементів системи продуктивних сил, еволюції суспільних відносин (оскільки сутність людини — це сукупність суспільних відносин), а також боротьби трудящих за поліпшення свого становища.

Узагальнюючи наведені визначення категорії робоча сила автор погоджується з визначення, яке запропонував М. П. Лукашевич. Робоча сила -це наявність фізичних та розумових можливостей і навичок, що дозволяють людині виконувати певні види робіт забезпечуючи необхідний рівень продуктивності праці та якості продукції (послуг), що виробляється.

Висновки. Проведене дослідження дозволило розкрити сутність та характер категорії «робоча сила», а сучасний етап розвитку економічних відносин доводить доцільність проведення подальшого її дослідження. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Барр Р.** Политическая экономия: В 2-х тт.: Т. 1: Пер. с фр. – М.: Междунар. отношения, 1995. – 608 с.
2. Економічна теорія: макро- та мікроекономіка. Навч. посібник / За ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. – К.: Альтернативи, 2001, 2003, 2005. – 608 с.
3. **Капелюшников Р. И.** Современные западные концепции формирования рабочей силы. – М.: Наука, 1981.
4. **Лукашевич Н. П.** Рынок рабочей силы в контексте новой экономической парадигмы (взаимосвязь социально-экономических категорий и понятий) // Персонал.– 1995.– № 1.– С. 45 – 60.
5. **Маркс К.** Капитал.– [Электронный ресурс] / www.esperanto.mv.ru.
6. **Мочерний С. В.** Економічна теорія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 640 с.
7. **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов.– М., 1993.– С. 115.
8. Соціологія праці [Текст]: підручник / М. П. Лукашевич. – К.: Либідь, 2004. – 440 с.
9. Социальная политика. Проблемы реформирования трудового законодательства. Рынок труда и его функции. Занятость населения: Учебник / Ред. Н. А. Волгин. – 3-е изд., стереотип. – М.: Экзамен, 2006. – 732с.